

فهرست مطالب

۹	..... بررسی جرم قتل
۴۹	..... فاعل جرم قتل عمدی
۶۷	..... شرایط قتل عمدی موجب قصاص
۸۳	..... مجازات قتل عمد
۱۱۵	..... ۱. قتل شبه عمد موضوع ماده ۲۹۱ ق.م.ا.
۱۳۹	..... بررسی جرم منازعه
۱۴۷	..... بررسی جرم سقط جنین
۱۶۵	..... بررسی جرم کلاهبرداری
۲۲۵	..... جرایم در حکم کلاهبرداری
۲۵۹	..... بررسی جرم خیانت در امانت
۲۹۳	..... بررسی جرم اختلاس و تصرف غیرقانونی
۳۲۵	..... بررسی جرم سوء استفاده از سفید مهر یا سفید امضا
۳۴۱	..... بررسی جرم سرقت
۳۷۹	..... بررسی جرم صدور چک پرداخت نشده
۴۴۳	..... بررسی جرم جعل و تزویر
۵۰۷	..... بررسی جرم ساخت و تخدیش سکه قلب
۵۱۵	..... بررسی جرایم رشاء و ارتشاء
۵۱۷	..... بررسی جرم تخریب
۵۸۹	..... جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور
۶۳۱	..... بررسی جرم توهین
۶۴۷	..... بررسی جرم افترا
۶۵۹	..... بررسی جرایم نشر اکاذیب و نسبت دادن امر خلاف واقع به دیگری
۶۷۱	..... بررسی جرم افشای اسرار حرفه‌ای
۶۷۵	..... بررسی جرم هتک حرمت مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی
۶۷۹	..... بررسی جرم ایجاد مزاحمت تلفنی
۶۸۳	..... بررسی جرم هتک حرمت منازل و املاک غیر

الف: عمد (ماده ۲۹۰ ق.م.ا.)
 ۱. شبه عمد (ماده ۲۹۱ ق.م.ا.)
 ۲. خطای محض (ماده ۲۹۲ ق.م.ا.)

تقسیم بندی قتل
 ب: غیر عمد

لذا با توجه به موارد مذکور به توضیح هر یک از مطالب فوق خواهیم پرداخت و این کار را از قتل عمد شروع می‌کنیم.

قتل عمد: تعریف جرم قتل عمدی:

جرم قتل عمد عبارت است از سلب ارادی حیات از شخص زنده بوسیله شخص دیگر بدون مجوز قانونی^۱، به عبارت دیگر قتل عمدی، سلب حیات عمدی از دیگری است.^۲
 بعد از ارائه تعریف از جرم به بیان عناصر تشکیل دهنده جرم قتل عمدی می‌پردازیم:

عناصر تشکیل دهنده جرم قتل عمدی:

الف. عنصر قانونی، ب. عنصر مادی، پ. عنصر معنوی

الف. عنصر قانونی جرم قتل عمدی

همان طور که در حقوق جزای عمومی بیان شد، عنصر قانونی پیش‌بینی رفتار ممنوعه در قانون است، به عبارت دیگر «یعنی آن حکم قانونی که عمل را ممنوع و برای آن مجازات تعیین کرده است»^۳ اصل بر اباحه است و جرم استثنا بر اصل اباحه است و استثنا نیاز به تصریح دارد، و به این تصریح قانونگذار در خصوص جرم بودن رفتار، عنصر قانونی گفته می‌شود. حال این سؤال در خصوص قتل عمدی بیان می‌شود آیا قانونگذار در خصوص قتل عمدی چنین تصریحی دارد یا خیر؟ پاسخ به این سؤال مثبت است، قانونگذار این بحث را در مورد قتل عمدی در مواد ۲۹۰ و ۳۸۱ ق.م.ا. پیش‌بینی کرده است، بنابراین عنصر قانونی جرم قتل عمدی را مواد ۲۹۰ و ۳۸۱ ق.م.ا. تشکیل می‌دهند.

۱- پرفسور گارو، به نقل از پاد، ابراهیم، حقوق کیفری اختصاصی، بی‌تا، ص ۲۹.

۲- استاد دکتر آزمايش، سيد علی، تقریرات درس حقوق جزای اختصاصی، دانشگاه تهران، نیم سال دوم سال تحصیلی ۷۵-۷۶ و ۸۲-۸۱.

۳- همان

لازم به یادآوری است که عنصر قانونی برخی جرائم ساده هستند. بدین معنا که هر زمان قانونگذار رفتار مجرمانه و مجازات جرم را در یک ماده قانونی بیان می‌کند، گفته می‌شود که عنصر قانون این جرم ساده یا همان بسیط است.

ولی اگر قانونگذار رفتار مجرمانه را در یک ماده قانونی توصیف نماید و مجازات این جرم را در یک ماده دیگر بیان کند، گفته می‌شود که عنصر قانونی این جرم مرکب است.

در خصوص جرم قتل عمدی که قانونگذار رفتار مجرمانه قتل را در ماده ۲۹۰ ق.م.ا. بیان کرده است با این عبارت که: «جنایت در موارد زیر قتل عمدی محسوب می‌شود... ولی صحبتی از مجازات این جرم نکرده است و در ماده ۳۸۱ قانون فوق‌الذکر مجازات قتل عمدی را قصاص نفس بیان نموده است، بنابراین می‌توان چنین اظهار کرد که عنصر قانونی جرم قتل عمدی مرکب است.

قانونگذار در ماده ۲۹۰ ق.م.ا. مقرر داشته است که قتل در موارد زیر قتل عمدی محسوب می‌شود: «الف» هرگاه مرتکب با انجام کاری قصد ابراد جنایت بر فرد یا افرادی معین یا فرد یا افرادی غیرمعین از یک جمع را داشته باشد و در عمل نیز جنایت مقصود یا نظیر آن واقع شود، خواه کار ارتكابی نوعاً موجب وقوع آن جنایت یا نظیر آن بشود خواه نشود. «اگر [موارد مذکور در بند «الف» ماده ۲۹۰] را تجزیه کنید به عبارت کوتاهی دست می‌یابید که عبارت است از: انجام عمل با قصد کشتن شخص معین و تحصیل نتیجه عمل، قتل عمدی است، به عبارت دیگر «انجام کار با قصد کشتن و کشتن شخص معین، سلب حیات عمدی از شخص معین خواه آن کار نوعاً کشنده باشد یا نباشد، را نگفتیم و انجام کار را هم نگفتیم. اینها ضرورت ندارند چون قتل عمدی عمل سالب حیات می‌خواهد و این عمل بدون توجه به وسیله تحقق پیدایمی‌کند، در حقوق جزا وسیله در تحقق جرم نقشی ندارد مگر اینکه قانونگذار به نقش آن در تحقق جرم تصریح کند نه اینکه به عدم تأثیرش در تحقق جرم تصریح کند.»^۱

قانونگذار در بند «ب» ماده ۲۹۰ ق.م.ا. چنین مقرر داشته است:

«ب» هرگاه مرتکب، عمداً کاری انجام دهد که نوعاً موجب جنایت واقع شده یا نظیر آن، می‌گردد، هر چند قصد ارتكاب آن جنایت یا نظیر آن را نداشته باشد. ولی آگاه و متوجه بوده که آن کار نوعاً موجب آن جنایت یا نظیر آن می‌شود.»

در مورد بند «ب» ماده ۲۹۰ ق.م.ا. می‌توان اینطور گفت: «عمل عمدی سلب حیات، جای عمد عوض شده است در حالی که در بند «الف» می‌گفت، سلب حیات عمدی، این دو مطلب بوده و با هم تفاوت دارد. در اینجا در واقع عمد در عمل هست، عمد در نتیجه نیست قانونگذار در اینجا کشنده بوده را اضافه کرده است، آیا با اضافه کردن آن به تعریف بند «الف» می‌رسیم؟ خیر به این تعریف می‌رسیم، «عمل نوعاً کشنده سالب حیات از شخص» تعریف عوض شد. در اینجا ما یک عمل می‌خواهیم، در بند «الف» هم همینطور (تشابه) در بند «الف» عمد در فعل و در نتیجه می‌خواهیم در حالی که در بند «ب» فقط عمد در فعل می‌خواهیم، هم در بند «الف» و هم در بند «ب» یک نتیجه لازم است، تفاوت بند «الف» و «ب» در متفاوت بودن عمد است. (یعنی در عنصر معنوی) بعد هم در یک جرم عنصر مادی که وسیله باشد تفاوت پیدا می‌کنند. در بند «الف» وسیله در تحقق جرم بی‌تأثیر است و در بند «ب» مؤثر است. بنابراین در عنصر مادی و معنوی متفاوت هستند ولی قانونگذار آنها را زیر یک عنوان جمع کرده است.^۱ بنابراین در فرض موضوع بند «ب» ماده ۲۹۰ قانونگذار مجازات قتل عمدی را می‌خواهد اعمال کند در حقیقت این قتل عمدی نیست بلکه در حکم قتل عمدی است. ولی قانونگذار فرض این بند را هم در ذیل ماده ۲۹۰ ق.م.ا. با عنوان، قتل عمدی محسوب می‌شود، بیان کرده است.

قانونگذار در بند «پ» ماده ۲۹۰ ق.م.ا. چنین مقر داشته است:

«پ: هرگاه مرتکب قصد ارتکاب جنایت واقع شده یا نظیر آن را نداشته و کاری را هم که انجام داده است، نسبت به افراد متعارف نوعاً موجب جنایت واقع شده یا نظیر آن، نمی‌شود، لکن درخصوص مجنی‌علیه، به علت بیماری، ضعف، پیری یا هر وضعیت دیگر و یا به علت وضعیت خاص مکانی یا زمانی نوعاً موجب آن جنایت یا نظیر آن می‌شود، مشروط بر آن‌که مرتکب به وضعیت نامتعارف مجنی‌علیه یا وضعیت خاص مکانی یا زمانی آگاه و متوجه باشد.» بند «پ» ماده ۲۹۰ ق.م.ا. مصداتی از بند «ب» همین ماده است، در بند «ب» نوعاً کشنده کلی است و در مورد بند «پ» نوعاً کشنده خاص است، قتاله بودن عمل دو نوع است؛ یا مربوط است به ذات عمل و یا مربوط است به خصوصیت مجنی‌علیه، یعنی عمل یا نوعاً کشنده است یا نسبت به مجنی‌علیه کشنده است. می‌توان گفت که مورد بند «پ» بازتاب مورد بند «ب» است، برای مورد بند «ب» و

«پ» می‌توان یک تعریف مشترک پیدا کرد ولی برای مورد بند «الف» و «ب» نمی‌توان^۱ لازم به ذکر است که تفاوت بند «الف» و بند «پ» در این است که مرتکب در فرض بند «پ» قصد کشتن را ندارد در حالی که در فرض بند «الف» قصد کشتن را دارد، بنابراین قتل در فرض بند «پ» قتل عمدی نیست بلکه قانونگذار در این فرض می‌خواهد مجازات قتل عمدی را به مرتکب بدهد به عبارت دیگر این فرض در حکم قتل عمدی است.

قانونگذار در بند «ت» ماده ۲۹۰ ق.م.ا. چنین مقرر داشته است:

«ت: هرگاه مرتکب قصد ایراد جنایت واقع شده یا نظیر آن داشته باشد، بدون آن‌که فرد یا جمع معینی مقصود وی باشد، و هر عمل نیز جنایت مقصود یا نظیر آن، واقع شود، مانند این‌که در اماکن عمومی بمب‌گذاری کند.» می‌توان گفت که بند «ت» بازتاب بند «الف» است بدون اینکه شخص یا جمع معینی مورد نظر مرتکب باشد. قانونگذار در تبصره‌های او ۲ ماده ۲۹۰ ق.م.ا. نیز چنین مقرر داشته است:

«تبصره ۱: در بند (ب) عدم آگاهی و توجه مرتکب باید اثبات گردد و در صورت عدم اثبات، جنایت عمدی است، مگر جنایت واقع شده فقط به علت حساسیت زیاد موضع آسیب، واقع شده باشد و حساسیت زیاد موضع آسیب نیز غالباً شناخته شده نباشد که در این صورت آگاهی و توجه مرتکب باید اثبات شود و در صورت عدم اثبات، جنایت عمدی ثابت نمی‌شود.

تبصره ۲: در بند (پ) باید آگاهی و توجه مرتکب به این‌که کار نوعاً نسبت به مجنی‌علیه، موجب جنایت واقع شده یا نظیر آن می‌شود ثابت گردد و در صورت عدم اثبات، جنایت عمدی ثابت نمی‌شود.»

• لازم به ذکر است که اگر مرتکب قصد رفتار را نسبت به مجنی‌علیه نداشته باشد قصد تحقق نتیجه را هم نسبت به او نداشته باشد ولی آگاه و متوجه باشد که اقدام او نوعاً موجب جنایت بر دیگری می‌گردد، جنایت عمدی محسوب می‌شود.^۲

همانطور که ملاحظه می‌شود قانونگذار در این ماده صحبتی از مجازات جرم قتل عمد به میان نمی‌آورد و این کار را در ماده ۳۸۱ ق.م.ا. بدین شرح انجام داده است:

«مجازات قتل عمدی در صورت تقاضای ولی دم و وجود سایر شرایط مقرر در قانون، قصاص و در غیر این صورت مطابق مواد دیگر قانون از حیث دپه و تعزیر عمل می‌گردد.»

۱ - استاد دکتر آزمایش، همان

۲ - تبصره ماده ۲۹۲ ق.م.ا.

• بنابراین وقتی دادستان برای متهم به قتل عمدی کیفرخواست صادر می‌کند و همچنین وقتی دادگاه حکم به محکومیت در این مورد صادر می‌کند باید به ماده ۲۹۰ و ۳۸۱ ق.م.ا. استناد کند و از طرف دیگر در ماده ۲۹۰ باید مشخص کنند که منظورشان کدام یک از بندهای چهارگانه مذکور در ماده فوق‌الذکر است.

۱. هرگاه مرتکب با انجام کاری قصد ایراد جنایت بر فرد یا افرادی معین یا فرد یا افرادی غیرمعین از یک جمع را داشته باشد و در عمل نیز جنایت مقصود یا نظیر آن واقع شود، خواه کار ارتكابی نوعاً موجب وقوع آن جنایت یا نظیر آن باشد، خواه نشود.
۲. هرگاه مرتکب، عمداً کاری انجام دهد که نوعاً موجب جنایت واقع شده یا نظیر آن می‌گردد، هرچند قصد ارتكاب آن جنایت یا نظیر آن را نداشته باشد ولی آگاه و متوجه بوده که آن کار نوعاً موجب آن جنایت یا نظیر آن می‌شود.
۳. هرگاه مرتکب قصد ارتكاب جنایت واقع شده یا نظیر آن را نداشته و کاری را هم که انجام داده است، نسبت به افراد متعارف نوعاً موجب جنایت واقع شده یا نظیر آن، نمی‌شود، لکن در خصوص مجنی‌علیه، به علت بیماری، ضعف، پیری یا هر وضعیت دیگر و یا به علت وضعیت خاص مکانی یا زمانی نوعاً موجب آن جنایت یا نظیر آن می‌شود، مشروط بر آنکه مرتکب به وضعیت متعارف مجنی‌علیه یا وضعیت خاص مکانی یا زمانی، آگاه و متوجه باشد.
۴. هرگاه مرتکب قصد ایراد جنایت واقع شده یا نظیر آن داشته باشد، بدون آن که فرد یا جمع معینی مقصود وی باشد و در عمل نیز جنایت مقصود یا نظیر آن، واقع شود، مانند این که در اماکن عمومی بمب گذاری کند.
۵. هرگاه مرتکب قصد رفتار را نسبت به منی‌علیه نداشته باشد قصد تحقق نتیجه را هم نسبت به او نداشته باشد ولی آگاه و متوجه باشد که اقدام او نوعاً موجب جنایت بر دیگری می‌گردد جنایت عمدی محسوب می‌شود.

جنایت در این موارد عمدی محسوب می‌شود. (ماده ۲۹۰ ق.م.ا.)

بنابراین قانونگذار قتل عمدی را به عنوان جرم پیش‌بینی کرده است، همان طور که بیان شد عنصر قانونی این جرم در مواد ۲۹۰ و ۳۸۱ ق.م.ا. پیش‌بینی شده است. پس از بررسی عنصر قانونی جرم قتل عمدی به بررسی عنصر مادی این جرم می‌پردازیم.

ب. عنصر مادی جرم قتل عمدی:

«رکن مادی جرم در واقع حقیقت و ماهیت عمل ضد اجتماعی است.»^۱ دومین خصوصیت، عنصر مادی است یعنی تظاهر خارجی فعل و انفعال ذهن مرتکب یعنی وقوع جرم است که نظم عمومی را بر هم می‌زند. این پیش‌بینی قانونی وقتی به مرحله عمل درآید، اختلال در نظم عمومی حاصل می‌شود، وقتی سلب حیات از کسی واقع شد تزلزلی در جامعه ایجاد می‌شود.^۲

به عبارت دیگر عنصر مادی جرم، تبلور خارجی عمل پیش‌بینی شده در قانون در عالم ماده است. * در عنصر مادی، فعل یا ترک فعل، نتیجه، رابطه علیت، وسیله، زمان و مکان، خصوصیات مرتکب و خصوصیت بزه‌دهنده (که سه مطلب اول اجزاء اصلی رکن مادی و بقیه مطلب جنبی هستند) مورد بررسی قرار می‌گیرند.^۳

در مبحث عنصر مادی جرم قتل عمدی این موارد مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. ویژگی مرتکب

برای ارتکاب جرم قتل عمدی ویژگی خاصی در مورد مرتکب جرم شرط نیست لذا هر کس می‌تواند مرتکب جرم قتل عمدی شود.

۲. رفتار مجرمانه

لازم به ذکر است که برخی جرائم هستند که صرفاً با انجام کار یا همان فعل واقع می‌شوند مانند: سرقت و کلاهبرداری و برخی جرائم هستند که صرفاً با خودکامی از انجام یک کار یا همان ترک فعل واقع می‌شوند مانند جرم ترک اتفاق و برخی جرایم هستند که ارتکاب جرم در مورد آنها هم از طریق فعل و هم از طریق ترک فعل امکان‌پذیر است، حال با توجه به مطالبی که بیان شد این سؤال قابل طرح است که در خصوص جرم قتل عمدی آیا صرفاً از طریق فعل قابل تحقق است یا اینکه هم از طریق فعل و هم از طریق ترک فعل؟ لازم به ذکر است که جرم قتل عمدی از طریق فعل قابل تحقق است و از طرف دیگر قانونگذار در ماده ۲۹۵ ق.ا.م.ا امکان ارتکاب این جرم با ترک فعل را نیز پیش‌بینی کرده است. بنابراین جرم قتل عمدی جزء جرایمی است که هم از طریق فعل و هم از طریق ترک فعل قابل تحقق است.

۱- دکتر محمد باهری، تقریرات درس حقوق جزای عمومی، دانشگاه تهران، انتشارات رهام، تهران، ۱۳۸۱.

۲- استاد دکتر آزمایش، همان

۳- همان

در این قسمت به بررسی این موضوع می‌پردازیم که رفتار مرتکب در جرم قتل هم از طریق فعل و هم از طریق ترک فعل واقع می‌شود.

الف: فعل

در خصوص این مورد که قتل از طریق فعل یا همان انجام کار قابل تحقق است، هیچ اختلافی وجود ندارد بنابراین رفتار مجرمانه در جرم قتل عمدی می‌تواند از طریق فعل باشد. حال نکته‌ای که در این قسمت قابل طرح می‌باشد، این است که آیا این فعل حتماً باید اصابتی باشد، یعنی به بدن مجنی‌علیه اصابت کند یا اینکه می‌توان فعل غیر اصابتی را نیز در بحث رفتار مرتکب در جرم قتل بررسی کرد؟ پاسخ به این سؤال مثبت است یعنی رفتار مجرمانه در جرم قتل هم می‌تواند به صورت اصابتی باشد و هم می‌تواند به صورت غیر اصابتی باشد. در این قسمت به بررسی مختصر هر یک از این موارد می‌پردازیم.

۱. فعل اصابتی

«منظور فعلی است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر بدن مجنی‌علیه اثرگذار بوده و مرگ در نتیجه صدمات وارده به عضوی محقق می‌شود. فعل مستقیم مانند زدن چوب به سر مجنی‌علیه و عمل غیر مستقیم مانند منفجر کردن بمب کنار او صدمه به وی که منجر به مرگ مجنی‌علیه شود.»^۱ بنابراین فعل اصابتی می‌تواند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم باشد.

۲. فعل غیر اصابتی

در فعل غیر اصابتی نیاز نیست رفتار مرتکب به فیزیک مجنی‌علیه برخورد نماید، بلکه ممکن است مرتکب از طریق ترساندن باعث مرگ مجنی‌علیه شود. در این خصوص ماده ۵۰۱ ق.م.ا. چنین مقرر می‌دارد:

«هرگاه کسی به روی شخصی سلاح بکشد یا حیوانی مانند سگ را به سوی او برانگیزد و یا هر کار دیگری که موجب هراس او می‌گردد انجام دهد مانند فریاد کشیدن یا انفجار صوتی انجام دهد و بر اثر این ارباب آن شخص بمیرد یا مصدوم گردد بر اساس تعاریف انواع جنایت به قصاص یا دیه محکم می‌شود...»

۱- آقایی نیا، حسین، جنایات صص ۳۱ و ۳۲، انتشارات میزان، ج ۱۳، سال ۱۳۹۳